

ANDRZEJ KUSZTELAK (RED.), *Polityka edukacyjna i oświatowa w polityce społecznej. Wybrane zagadnienia*, Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu, Poznań 2015, ss. 205

27 czerwca 2007 roku Senat Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu podjął decyzję o utworzeniu na Wydziale Ekonomiczno-Społecznym nowego kierunku kształcenia: „Polityka społeczna”. Kierunek ten na Wydziale funkcjonuje dotąd, przejawiając pierwotnie charakter społeczno-humanistyczny. Jego realizacja wynikała z działalności naukowej, dydaktycznej i organizacyjnej Katedry Nauk Społecznych i Katedry Pedagogiki. Studia na tym kierunku mają na celu wszechstronne przygotowanie studentów do wykorzystania zawodu specjalisty polityki społecznej, zwłaszcza w skali regionalnej i lokalnej. Wymienione powyżej Katedry wydały szereg publikacji stanowiących podstawę do prowadzenia dydaktyki na tym kierunku. W roku 2015 ukazała się praca zbiorowa: *Polityka edukacyjna i oświatowa w polityce społecznej. Wybrane zagadnienia*. Redaktorem naukowym tego opracowania jest profesor Andrzej Kusztelak – wieloletni kierownik Katedry Pedagogiki na Wydziale Ekonomiczno-Społecznym Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu.

Recenzowaną tutaj książkę cechuje wysoka wartość merytoryczna i metodyczna, toteż może służyć jako podręcznik dla studentów stacjonarnych i niestacjonarnych Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu (dla prowadzenia wykładów i ćwiczeń z „Polityki oświatowej i edukacyjnej”). Niniejsza praca składa się ze Wstępu i Podsumowania, a także ośmiu odrębnych tekstów autorskich, przygotowanych przez specjalistów z dziedziny polityki edukacyjnej i oświatowej. Autorzy ci omawiają ważne problemy polityki edukacyjnej i oświatowej, zwracając uwagę na takie problemy, jak: ogólna charakterystyka polityki oświatowej; historia reform oświatowych w II połowie XX wieku; polityka edukacyjna wobec dzieci i młodzieży polskiej przebywających czasowo za granicą; szkoła średnia ogólnokształcąca w okresie istnienia „realnego socjalizmu”; szkolnictwo rolnicze i jego udział w rozwoju obszarów wiejskich w Wielkopolsce; edukacja dziecka niepełnosprawnego i jego udział

³ Tamże, okładka.

w życiu społecznym; kształcenie integracyjne w polskiej szkole; znaczenie uniwersytetów trzeciego wieku. Brakuje tutaj jednak pewnych ważnych tematów, jak np. problemy agresji i przemocy wśród dzieci i młodzieży w ramach polityki edukacyjnej.

Warto w tym miejscu poświęcić uwagę założeniom przyjętym w recenzowanym podręczniku. Należą do nich: zrównoważony rozwój, powiązanie polityki społecznej z polityką oświatową i edukacyjną, interdyscyplinarność rozważań, przyjęcie zasady pomocniczości państwa, historyczna zmienność polityki edukacyjnej i oświatowej, ścisły związek wskazanej polityki z warunkami społeczno-ekonomicznymi, podwójny charakter polityki edukacyjnej i oświatowej jako dyscypliny naukowej i działalności praktycznej, ścisły związek polityki edukacyjnej i oświatowej z ideologią „realnego socjalizmu”, traktowanie procesu uczenia się człowieka jako trwającego całe życie, a nie tylko do formalnego kształcenia w systemie szkolnym. We Wstępie redaktor naukowy opracowania – Andrzej Kusztelak przedstawił podstawowe definicje: polityki społecznej, polityki edukacyjnej i oświatowej, edukacji, oświaty (system oświaty). Pojawia się problem: jaka jest zależność pomiędzy polityką oświatową a polityką edukacyjną? W ujęciu prof. A. Kusztelaka terminy te są w zasadzie tożsame. Moim zdaniem, możliwe jest nieco odmienne rozumienie tej zależności: pojęcie polityki edukacyjnej jest szersze i późniejsze niż „polityka oświatowa”.

Rozdziały 1-3, opracowane przez prof. A. Kusztelaka, cechują charakterystyczne tytuły: „Polityka oświatowa – wprowadzenie do problemu”; „Z dziejów reform oświatowych w Polsce w drugiej połowie XX wieku”; „Polityka edukacyjna wobec dzieci i młodzieży polskiej przebywających czasowo za granicą po 1945 roku”. Charakterystyczne jest, że system oświatowo-wychowawczy oraz polityka oświatowa władz polskich ukształtowały się w pełni dopiero w okresie II Rzeczypospolitej (1918-1939). Natomiast, w czasie „realnego socjalizmu” 15 lipca 1961 roku Sejm PRL uchwalił Ustawę o rozwoju systemu oświaty i wychowania, która wyznaczyła – w dużym stopniu – polską politykę oświatową na trzy następne dekady XX wieku. Zmiany w szkołach wprowadzano wówczas dwoma drogami: oddolną i odgórną, chociaż miały ograniczone szanse na sukces. Polityka oświatowa do 1989/1990 stanowiła typową politykę restrykcyjną, charakteryzując się przymusem szkolnym; szkoła była instytucją państwową, aparat kontroli placówek oświatowych został bardzo rozbudowany, na terenie całego kraju obowiązywały ujednolicone plany i programy nauczania, szkoły finansowane były odgórnie, istotne znaczenie miały też pełnione przez szkołę funkcje ideologiczne.

Po czerwcu 1989 roku otworzyły się przed polskim szkolnictwem nowe szanse rozwoju. Podstawowymi kierunkami polityki oświatowej, prowadzonej przez nowe władze III RP, stały się: rozbięcie monopolu państwa w zarządzaniu oświatą, decentralizacja oraz proces uspołecznienia szkół. Współcześnie do głównych zasad polskiego prawa oświatowego, a tym samym zadań polityki edukacyjnej zalicza się: obowiązek równego dostępu do oświaty; nieodpłatne pobieranie nauki w ramach obowiązku szkolnego; obowiązek działania zgodnie z dobrem ucznia; zagwarantowanie nauczycielom szerokiej ochrony prawnej. Reasumując, polityka oświatowa winna kreować taką szkołę, która ustawicznie się rozwija. Należy – jak się wydaje – przyszłe zadania edukacji i szkoły sprowadzić do takich obszarów, jak: kształcenie na rzecz demokracji, kształcenie na rzecz wielokulturowości, zadania szkolnictwa na

rzecz współlistnienia państw, budowanie ścisłych związków pomiędzy szkołą a światem pracy, kształcenie szkoły do służenia społeczności lokalnej i gospodarce.

Rozdział 2 poświęcony jest natomiast reformom oświatowym w Polsce w II połowie XX wieku. Przy tym, podstawę analizy funkcjonowania szkolnictwa w każdym kraju należy traktować jako system społeczny. W okresie „realnego socjalizmu” można wyróżnić w Polsce takie etapy, jak: odbudowa polskiego szkolnictwa w latach 1944-1948; szkolnictwo w okresie tendencji centralistycznych 1948-1956; reforma systemu oświaty z roku 1961 i jej realizacja (od 1966 r. obowiązująca ośmioklasowa szkoła podstawowa); krytyka systemu edukacji i koncepcja nowej reformy 1971-1978 (w 1972 r. przyjęto Kartę praw i obowiązków nauczyciela); przygotowanie reformy programowej 1983-1989 – zmierzano do likwidacji monopolu państwa w szkolnictwie, zniesienia praktyk indoktrynacyjnych i politycznej kontroli nad programami szkolnymi. Istotne znaczenie miała Ustawa o systemie oświaty 1991 roku i Reforma systemu edukacji z 1998 roku. Stopniowo ukształtował się system oświaty, który obejmował szereg instytucji edukacyjnych. Do ważnych zmian należało wyodrębnienie się sektora szkół niepublicznych i przejęcie większości szkół przez samorządy lokalne (1996), nastąpiło przekształcenie się dwuszczeblowego schematu organizacyjnego oświaty w trójszczeblowy. Współcześnie (początek roku 2016) rozwinął się system edukacji obejmujący następujące rodzaje szkół: sześciolletnią szkołę podstawą, trzyletnie gimnazjum, trzyletnią szkołę zawodową, szkoły policealne. Zwycięstwo Prawa i Sprawiedliwości w wyborach do Sejmu prowadzi do prób zmiany funkcjonowania istniejącego systemu edukacji (m.in. przyszłości gimnazjów, zmian egzaminów, zmiany rozpoczynania obowiązku szkolnego).

Rozdział 3 – „Polityka edukacyjna wobec dzieci i młodzieży polskiej przebywających czasowo za granicą po 1945 roku” – opracowany został przez prof. Andrzeja Kusztelaka. Zaprezentowana w nim problematyka przez długie lata nie była przedmiotem zainteresowania historyków oświaty. Co charakterystyczne, dopiero od roku szkolnego 1967/1968 rozpoczął działalność Punkt nauczania w języku polskim w zakresie szkoły podstawowej i liceum ogólnokształcącego dla dzieci pracowników placówek polskich w Moskwie. Sytuacja ta stopniowo ulegała zmianom, uzyskując status normalności.

Rozdziały 4 i 5 obejmują dwa artykuły poświęcone głównie szkołom ponadpodstawowym: „Szkoła średnia ogólnokształcąca w reformach edukacyjnych okresu PRL” (J. Gulczyńska) i „Szkolnictwo rolnicze i jego udział w rozwoju obszarów wiejskich i rolniczych w Wielkopolsce” (W. Wrześniewski). Przedmiotem rozdziału 4 jest ukazanie miejsca szkoły ogólnokształcącej w polityce oświatowej w latach 1944-1989. Od 1 września 1948 roku wprowadzono organizację jednolitych szkół ogólnokształcących: stopień podstawowy i licealny (klasy I - VII i VIII - XI). Myślenie o reformach oświatowych pozostaje zawsze pod wpływem panującego ładu społecznego. W okresie PRL-u trzeba mówić o reformach oświatowych, które miały charakter etatystyczny – aranżowane przez władze centralne. Dopiero później dokonano zmian w szkole podstawowej, wprowadzono gimnazja oraz nadano odmienny charakter szkole średniej.

Opracowanie W. Wrześniewskiego (niestety, przedwcześnie zmarłego) poświęcone jest szkolnictwu rolniczemu oraz jego udziałowi w rozwoju obszarów wiej-

skich i rolniczych w Wielkopolsce. Literatura rolnicza w języku polskim pojawiła się dopiero w XVI wieku. Dotyczyła ona głównie opisów i terminów siewu roślin uprawianych w Polsce. Kształcenie w dziedzinie rolnictwa podjęła dopiero Komisja Edukacji Narodowej w XVIII wieku. Po upadku I Rzeczypospolitej rozwój polskiego szkolnictwa był zależny od polityki oświatowej państw zaborczych. W latach 1960-1980 ukształtował się w naszym kraju system oświaty rolniczej na poziomie średnim i był to okres najbardziej prężnego rozwoju zasadniczych oraz średnich szkół rolniczych. Od roku 1997 powołano, przy wybranych szkołach rolniczych, placówki o zasięgu regionalnym – tzw. centra kształcenia ustawicznego. W latach 1989-2004 występowały dwa rodzaje szkół: dla młodzieży i dorosłych. Większość szkół rolniczych w Wielkopolsce miała dobrą bazę internatową. Szkoły rolnicze cechuje szereg mocnych stron, jako że charakteryzują się: działalnością w środowisku wiejskim, posiadają wykwalifikowaną kadrę z różnych dyscyplin, dysponują dobrą bazą noclegową i żywieniową, zawierają porozumienia z instytucjami krajowymi i zagranicznymi. Jednakże, można także dostrzec, niestety, zagrożenia wobec edukacji w szkołach rolniczych.

Rozdziały 6 i 7 obejmują dwa artykuły: „Edukacja dziecka niepełnosprawnego i jego uczestnictwo w życiu społecznym” (J. Gliszczyńska, B. Kołodziej) i „Kształcenie integracyjne w polskiej szkole – marzenie czy konkurencyjność?” (D. Apanel). Autorki rozdziału 6 podają, że zbiorowość niepełnosprawnych stanowi kilkanaście procent populacji w Polsce, co oznacza, że praktycznie każdy z nią się spotyka. Zagadnieniem szczególnym dotyczącym omawianej dziedziny jest niewątpliwie niepełnosprawność dzieci i młodzieży oraz jej wpływ na życie rodziny borykającej się z takim problemem. Obraz sytuacji rodziny, jak uważają autorki, jest uzależniony od rodzaju niepełnosprawności dziecka, czasu jej trwania oraz perspektyw poprawy. Słuszne jest zatem stwierdzenie, że rola rodzin zmagających się z niepełnosprawnością jest szczególna i obejmuje znacznie więcej zadań, aniżeli rola rodziców dzieci zdrowych, a niepełnosprawność generuje wiele potrzeb dodatkowych. Ciekawe są tutaj uwagi autorek na temat systemu edukacji dotyczącej uczniów szkół specjalnych. Szkoła jako instytucja jest też odpowiedzialna za rozwój intelektualny i umożliwianie kontaktów rówieśniczych. W tym wypadku nie wywiązuje się z tych zadań, przyczyniając się do pogłębiania trudności uczniów. Istotnym problemem społecznym osób niepełnosprawnych jest niska aktywność zawodowa tych ludzi.

D. Apanel w swoim artykule odnosi się do kształcenia integracyjnego w polskich szkołach. Charakterystyczne jest, że dziecko ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi może realizować obowiązki szkolny w szkołach: specjalnej, integracyjnej, ogólnodostępnej z klasami integracyjnymi lub w ogólnodostępnej. Integracja stwarza szanse zarówno dzieciom z niepełnosprawnością, jak i dzieciom sprawnym na wzajemne poznawanie się. Większość placówek integracyjnych przyjmuje do oddziałów integracyjnych dzieci z różnymi rodzajami niepełnosprawności. Najliczniejszą grupę wśród integrowanych dzieci w przedszkolach i szkołach stanowią dzieci z lekką niepełnosprawnością intelektualną oraz dzieci niepełnosprawne ruchowo, głównie z mózgowym porażeniem dziecięcym. W klasach integracyjnych należy stosować dodatkowo metody wspomagające, dobrane adekwatnie do indywidualnych potrzeb ucznia. W szkolnictwie integracyjnym występują jednak różnorodne

trudności: związane z organizacją procesu dydaktycznego, dotyczące współpracy z rodzicami i poradniami psychologiczno-pedagogicznymi oraz natury finansowej.

Ostatni rozdział zawiera artykuł N. Czerwińskiej i A. Kusztelaka: „Znaczenie Uniwersytetu Trzeciego Wieku w życiu ludzi w wieku poprodukcyjnym”. Autorzy stwierdzają w nim, że osiągnięcie wieku emerytalnego staje się punktem zwrotnym w życiu każdego człowieka. Przeciętne trwanie życia wynosi obecnie 72,7 lata dla mężczyzn i 81 lat dla kobiet. Współcześnie właśnie ta grupa jest marginalizowana oraz wykluczana z życia kulturalnego i społecznego, jako że wiele potrzeb osób starszych nie jest zaspokajana. Właśnie taka sytuacja spowodowała powołanie Uniwersytetu Trzeciego Wieku. Pierwszy z nich powstał w Tuluzie w 1973 roku. Obecnie, według różnych źródeł, ich liczba sięga od 10 do 12 tysięcy, a najwięcej znajduje się ich na kontynencie europejskim. Także w Polsce następuje szybki rozwój Uniwersytetów Trzeciego Wieku, a pierwszy taki uniwersytet powstał w 1975 roku. Obecnie w każdym powiecie naszego kraju znajduje się więcej niż jedna placówka. Pełnią one wiele ważnych funkcji w kształceniu osób starszych (np. afiliacyjną, edukacyjną, integracyjną, ekspresyjną, profilaktyczną, doświadczeniową). Interesujących danych dostarczają wybrane Uniwersytety Trzeciego Wieku działające na terenie województwa wielkopolskiego. Można zgodzić się z opinią autorów, że „Współczesny świat, sterowany dynamiką życia, wymaga od osób starszych większej sprawności fizycznej oraz samodzielności, niż miało to miejsce jeszcze 30 lat temu” (s. 198). Znamienne jest stwierdzenie, że przed tego rodzaju uniwersytetami staje wiele możliwości dla starzejącego się społeczeństwa.

Podsumowując, można przyjąć, że recenzowana książka będzie cenną pomocą dla dydaktyki „Polityki edukacyjnej i oświatowej”. Ta ostatnia stanowi ważną część polityki społecznej, rozumianej jako dyscyplina naukowa i praktyczna o charakterze społeczno-humanistycznym.

Eugeniusz Kośmicki